

Котлова Л.О. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки студентів та їх особистісного статусу / Л.О.Котлова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // Зб. наук. Праць. – Випуск 32 / Редкол.: В.І.Шахов та ін.. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2010. – С. 444 – 450.

В статті піднімається проблема конфліктних форм поведінки серед студентів, причини їх виникнення та вплив на розвиток особистості. Представленні результати експериментального дослідження конфліктних форм поведінки особистості юнацького віку, виділено два особистісні профілі: стійкий та уразливий.

В статье поднимается проблема конфликтных форм поведения среди студентов, причины их возникновения и влияние на развитие личности. Представлены результаты экспериментального исследования конфликтных форм поведения личности юношеского возраста, выделено два личностных профиля: устойчивый и уязвимый.

The problem of students conflict forms of behavior, their reasons and influence on the development of an individuality are developed in the article. The results of experimental investigation of conflict forms of youth behavior are given, two individual types that is stable and susceptible are distinguished.

444

Постановка проблеми. Сьогодні зайве доводити, що наука, яка пов'язана з вивченням конфліктів, має право на існування. В Україні, як і в інших державах посттоталітарного простору, суспільство виявилося невідповідним до такої важливої проблематики, як “конфлікт – феномен суспільного розвитку”. Орієнтація на “безконфліктний” розвиток суспільства робила проблематику конфліктів неперспективною. Це

призвело не тільки до її фактичного вилучення зі сфери наукового дослідження, а й відсутністю соціально-психологічних праць.

Аналіз сучасних досліджень дозволяє розглядати конфлікт як рушійну силу розвитку особистості, як результат взаємодії суб'єктивних і об'єктивних детермінант (О.Ф.Бондаренко, Ф.М.Бородкін, Ф.Є.Василук, Н.В.Грішина, Р.Дарендорф, М.Дойч, О.О.Єршов, А.Т.Ішмуратов, Л.М.Карамушка, Л.Козер, І.Н.Коряк, К.Левін, Г.В.Ложкін, Е.Мейо, Т.Парсонс, Л.О.Петровська, М.І.Пірен, К.К.Платонов, Н.І.Пов'якель, К.Хорні, З.Фройд) та засвідчує необхідність більш детального розгляду власне проблеми конфлікту, конфліктних форм поведінки, їх психологічної сутності та умов детермінації [2; 4; 6;7].

Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що на сьогоднішній день існує декілька підходів до визначення поняття "конфліктні форми поведінки". Так, Н.І.Пов'якель трактує дане поняття, як «такий стиль поведінки людини (фізична, вербальна, непряма агресія, роздратування, маніпулювання), що детермінує виникнення конфліктів та який супроводжується активним застосуванням конфліктогенів у поведінці» [4]. У своїх працях Ю.П.Платонов дає дещо інше визначення: «конфліктна форма поведінки - протиборство двох або більше сторін, яке виражене в таких поведінкових реакціях, які оточуючі оцінюють як відкритий конфлікт»[6].

Вивчення психологічної літератури дає підстави для виявлення різних підходів науковців до обґрунтування чинників впливу на виникнення і розвиток конфліктних форм поведінки, а саме: соціально-психологічних (об'єктивних) та індивідуально-психологічних (суб'єктивних) детермінант (Н.В.Грішина) [2]; внутрішніх і зовнішніх суперечностей (Л.І.Божович) [1]; впливу психологічних властивостей особистості, що акумулюються

природними задатками індивіда, його соціальним досвідом й обумовлюються взаємодією суб'єктивних і об'єктивних чинників

(Л.О.Петровська, Н.І.Пов'якель) [6;4].

Суперечності, детермінуючи внутрішньоособистісні конфлікти, виступають однією з передумов виникнення конфліктних форм поведінки (В.П.Бурлачук, Е.О.Донченко, Г.М.Дубчак, К.Левін, Н.І.Непомняща, Н.І.Пов'якель, Т.М.Титаренко, К.Хорні, З.Фрейд та ін.) [3;4;5].

Обґрунтування об'єктивно-суб'єктивного характеру причин конфліктних форм поведінки є досить продуктивним у процесі визначення способів їхнього попередження, вироблення оптимальної стратегії поведінки людей у типових конфліктах. До числа об'єктивних причин можна віднести в основному ті обставини соціальної взаємодії людей, що призвели до зіткнення їхніх інтересів, думок, установок тощо. Об'єктивні причини призводять до створення передконфліктної обставини – об'єктивного компонента передконфліктної ситуації.

Суб'єктивні причини, як зазначає Н.І.Пов'якель, в основному пов'язані з тими індивідуально-психологічними особливостями особистостей, які призводять до того, що вони вибирають саме конфліктний, а не будь-який інший спосіб вирішення об'єктивного протиріччя, що склалося. Людина не йде на компромісне вирішення проблеми, не поступається, не уникає конфлікту, не намагається разом з опонентом взаємовигідно розв'язати виникле протиріччя, а вибирає стратегію протидії. Практично в будь-якій передконфліктній ситуації є можливість вибору конфліктного або одного з неконфліктних способів її вирішення. Причини, у силу дії яких людина вибирає конфліктну поведінку, у контексті сказаного вище носять головним чином суб'єктивний характер.

Короткий розгляд характеру зв'язків між об'єктивними і суб'єктивними причинами конфліктних форм поведінки дає можливість зазначити наступне.

Як стверджує Н.І.Пов'якель, практично у будь-якій конфліктній поведінці існує комплекс суб'єктивно-об'єктивних причин [4].

Проведений аналіз психологічної літератури щодо причин виникнення конфліктних форм поведінки свідчить, що в конфлікти з оточуючими вступають, перш за все, люди з негнучким, ригідним характером, ті, хто не адекватно сприймає інші альтернативні форми поведінки, що є протилежними до їхніх принципів і ціннісних критеріїв. Як правило, такі люди інертні, повільно звикають до нової обстановки, мало спілкуються, вкрай егоцентричні і не визнають компромісів. Водночас, протилежною властивістю є емпатія. Встановлено, що емпатійні люди, які вміють враховувати думку інших, привітливі, оптимістичні, сердечні, емоційні, менше вступають у конфлікти. Ще однією причиною конфліктних форм поведінки може бути стійке прагнення до визнання та поваги оточуючих, прагнення посідати більш престижне і впливовіше місце в групі. Така людина вважає себе головною у всьому, зазвичай не рахується з іншими.

Сприятливим підґрунтям для виникнення конфліктної поведінки є неузгодженість між загальним уявленням людини про те, якою вона повинна бути (ідеальний образ), та її реальною самооцінкою. Низький рівень особистісної адаптованості та надмірна проникливість у процесі взаємодії з оточуючою дійсністю безпосередньо пов'язані з низькою самооцінкою, з метою компенсації якої і створюється надідеальний образ.

Виникненню конфліктних форм поведінки може сприяти також низький рівень розвитку свідомості та самосвідомості у сприйнятті різноманітних непередбачуваних соціальних ситуацій. У цьому випадку людина не вміє зважувати можливі варіанти поведінки. Завищена самооцінка детермінує конфлікти з близьким оточенням, яке не сприймає розбіжності з реальними можливостями особистості.

Що стосується класифікації видів конфліктних форм поведінки, то, на основі узагальнення літературних джерел, нами було виділено наступні (див. рис. 1.):

446

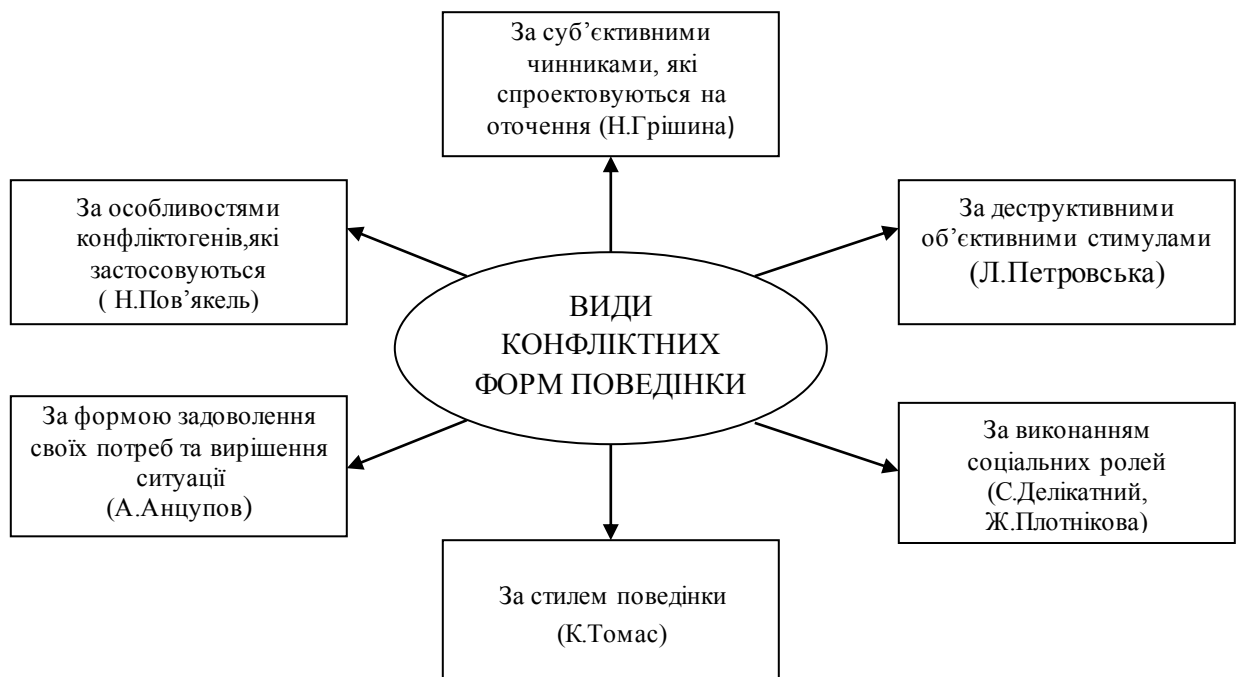

Рис. 1. Види конфліктних форм поведінки
(за матеріалами узагальнення літературних джерел)

Теоретичний аналіз психологічної літератури з психології конфлікту дає можливість виділити форми конфліктної поведінки, які зумовлюються суб'єктивними та об'єктивними чинниками, а саме:

1. Конфліктна поведінка, обумовлена суб'єктивними чинниками, які спроектовані на оточення:

- Непряма агресія у провокуванні і ескалації (розвитку) конфліктів, що включає в себе агресію, яка спрямована на іншу особу (плітки, жарти, а також крик, тупотіння ногами і т. д.).

- Негативізм, спрямований зазвичай проти авторитета керівництва.

- Образа – заздрість і ненависть до оточуючих, що обумовлено почуттям гніву на весь світ за дійсні та вигадані страждання.

- Почуття провини, яке завжди породжує внутрішньоособистісний конфлікт і проявляється у можливих звинуваченнях себе в тому, що ти погана людина, поводишся погано, передбачає наявність сумління.

2. Конфліктна поведінка, яка обумовлюється деструктивними об'єктивними стимулами:

- Порушення трудової дисципліни.
- Грубощі, зухвала поведінка.
- Незгода і критика будь-яких пропозицій.
- Ігнорування вимог, ухиляння від виконання завдань.
- Фізична агресія – використання фізичної сили одним із учасників конфлікту.

- Готовність при найменшому збудженні до прояву запальності, різкості, грубощів.

- Підозрілість – недовіра і обережність у відношенні до людей.
- Вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик), так і через зміст словесних відповідей (погроза, проклинання, лайка).

Мета статті. Розкрити та обґрунтувати види конфліктних форм поведінки студентів та причини їх виникнення, а також особистісні профілі в залежності від переважаючих конфліктних форм поведінки.

Результати дослідження. Для дослідження психологічних особливостей конфліктних форм поведінки студентів нами було створено три експериментальні групи (студенти 1-го, 3-го, 5-го курсу ВНЗ України), а також використанні такі методики, як оцінка здатності

особистості до конфліктної поведінки – тест К.Томаса, діагностика агресивних форм поведінки у фруструючих ситуаціях за методикою А.Басса і А.Дарки [9].

На думку К.Томаса, у дослідженнях конфліктної поведінки потрібно обов'язково звертати увагу на форми поведінки людини у конфліктній ситуації, які з цих форм є конструктивними та деструктивними, та як можна у ситуації конфлікту стимулювати конструктивну поведінку. Для опису поведінки людини у конфліктній ситуації К.Томас використовує двомірну модель регулювання конфліктів, базовими змінами у якій є кооперація – здатність людини до розуміння потреб інших та наполегливість – лобювання власних інтересів.

Діагностика схильності студентів до конфліктних форм поведінки за тестом К.Томаса дозволяє виявити основні позиції, форми поведінки які займає особистість під час взаємодії: суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування.

У результаті дослідження нами були отримані результати, які вказують на те, що більшість студентів перших та третіх курсів схильні займати позицію суперника (26,5%; 42,5%), що і визначає їхню підвищену агресивність та наполегливість на власній точці зору під час взаємодії, що в свою чергу нерідко призводить до конфлікту. Однак, досліджуванні п'ятих курсів більш схильні до співпраці та компромісу (29,7%; 27,1%) під час взаємодії, що і підтверджує нашу висунуту гіпотезу про вплив та прояв особистісних рис.

Діагностика крайніх вищих форм конфліктної поведінки у фруструючих ситуаціях проводилася нами за методикою А.Басса і А.Дарки [9]. Дані дослідження, свідчать, що серед крайніх проявів конфліктних форм поведінки найпоширенішими є:

- серед студентів першого курсу є: фізична агресія (44,1%), негативізм (25%), підозрілість (26,5%), вербальна агресія (41,2%), почуття провини (66,2%);

- серед третіх курсів: фізична агресія (76,5%), непряма агресія (35,3%), підозрілість (70,5%), вербальна агресія (58,8%), почуття провини (52,9%);
- на п'ятому курсі: фізична агресія (29,7%), роздратування (32,4%), підозрілість (32,4%), вербальна агресія (59,4%), почуття провини (62,2%).

Серед даних результатів досить високими є показники фізичної та вербальної агресії серед сучасної молоді, що не може не насторожувати, адже це є свідченням низької культури поведінки та спілкування, незнання норм та правил конструктивної взаємодії студентів.

В той же час ми спостерігаємо високий відсоток прояву почуття провини серед досліджуваних, що на нашу думку детермінує в них розвиток внутрішньоособистісного конфлікту, а також заниженої самооцінки.

На основі отриманих даних (за попередньою методикою), нами було виділено два типи конфліктної форми поведінки: 1) ситуативна (та, що виникає тимчасово, не постійно, в залежності від ситуації та проявляється в роздратованості, образі, почутті провини, негативізмі); 2) особистісна (та, що залежить від особистісних якостей, та стереотипу поведінки для досягнення поставлених цілей та проявляється у фізичній, вербальній, непрямій агресії, підозрілості).

На нашу думку, вищі навчальні заклади повинні, на даному етапі моральної кризи суспільства, значну увагу приділяти не лише знанням майбутніх фахівців, а й розвитку їх духовної сторони, навчати конструктивним умінням та навичкам спілкування, розвивати саморегуляцію студентів і самоконтроль над своєю поведінкою. З цією метою ми вважаємо за необхідність створення психологічних служб у вищих навчальних закладах.

З метою повноцінного аналізу причин виникнення конфліктних форм поведінки у студентів ми скористалися опитувальником Р.Кеттелла, який спрямований на вимірювання 16 факторів (рис) особистості. Люди

відрізняються один від одного мірою розвитку та прояву певних рис, що їм детермінує особливості індивідуальної поведінки в життя кожного [9].

Проаналізувавши всі фактори ми виділили ті, які, на нашу думку, детермінують прояв конфліктних форми поведінки серед студентів. Так, для студентів першого курсу характерні такі „конфліктні” риси поведінки: слабкість „Я” (14,3%); домінантність (28,5%); слабкість „над-Я” (14,3%); підозріливість (14,3%); консерватизм (28,5%); фрустрованість (42,9%).

Для третього курсу – сизотомія (9%); слабкість „Я” (9%); консерватизм (18,1%), слабкість „над – Я” (18,1%).

448

Для п'ятого курсу властиві: слабкість „Я” (50%); консерватизм (50%), слабкість „над – Я” (25%).

Як засвідчують результати дослідження студенти старших курсів мають меншу кількість рис, які спричиняють конфліктні форми поведінки, але більший відсоток їх прояву. Так, якщо на першому курсі рис шість, то на п'ятому – три, отже це свідчить про те, що на першому курсі у 17-18 років особистість ще не є сформованою як такою і перебуває у постійному пошуку свого місця, самого себе, своєї поведінки, яка забезпечить досягнення мети. На останньому курсі вже ми бачимо стійку особистість, зі своїми поглядами та переконаннями (хоч і не завжди вірними), готову до професійної діяльності.

На основі отриманих результатів дослідження конфліктних форм поведінки студентів нами було виділено два особистісні профілі: стійкий (несхильний до конфліктних форм поведінки) та уразливий (схильний до конфліктних форм поведінки) (табл.1).

Таблиця 1

**Розподіл студентів за особистісними профілями
(на основі узагальнення результатів дослідження)**

№ н/п	Особистісний профіль (за КФП)	Досліджувані (у %)			
		Експ.гр.1	Експ.гр.2	Експ.гр.3	Всього
1.	Стійкий (несхильний до КФП)	13	8	11	32
2.	Уразливий (схильний до КФП)	21	24	23	68

Так, стійкий ОП характеризується такими особистісними якостями (за тестом Р.Кеттелла) як: сила «Я», сила «над Я», самодостатність, м'якосердність, проникливість, контроль бажань, нефрустрованість тощо, а також схильні до таких стилів взаємодії під час конфлікту (за тестом К.Томаса): співпраця, компроміс, уникнення, пристосування; у фруструючих ситуаціях (за тестом А.Басса, А.Дарки) їм властиве почуття провини, образа, роздратованість тощо. Таким чином, для людей даного профілю властивим є: позитивна поведінка, віра в краще майбутнє, прагнення до саморозвитку та вдосконалення, до мирного вирішення конфліктів, уникнення суперечок.

Що стосується схильного ОП, то він у свою чергу характеризується наступними особистісними якостями (за тестом Кеттелла): слабкість «Я», конформність, безтурботність, слабкість «над – Я», консерватизм, підозрілість, фрустрованість, домінантність, а також такими стилями взаємодії під час конфлікту (за тестом К.Томаса): суперництво, пристосування, уникнення; що стосується поведінки у фруструючих ситуаціях (за тестом А.Басса, А.Дарки), то їм властиві: фізична, вербальна, непряма агресія, негативізм, підозрілість, роздратування тощо.

Підсумовуючи можна сказати, що людям такого профілю властиве егоцентричне бачення лише власної позиції, нездатність до співпереживання, надмірна агресивність при спілкуванні та відстоюванні власної позиції,

прагнення отримати від життя максимум задоволення, а також при докладанні мінімуму сил посісти визначальне місце в суспільстві.

На основі проведеного дослідження конфліктних форм поведінки в юнацькому віці нами було виділено три рівні прояву даної поведінки.

Рівні прояву конфліктних форм поведінки особистості:

1 рівень – **високий** – залежить від вроджених рис особистості, сили збудження нервової системи. Цей рівень найважче піддається корекції. Для ефективної психокорекції потрібно поєднувати як індивідуальні, так і групові форми впливу.

2 рівень – **середній** – конфліктна поведінка є наслідком невихованості та педагогічної запусченості особистості, впливу соціального оточення та референтних груп, незнання правил поведінки і конструктивної міжособистісної взаємодії. (Прояви: вербальна, фізична

449

агресія, порушення трудової дисципліни, невиконання доручень, неповага та зверхнє ставлення до оточуючих). Рекомендується групова психокорекція.

3 рівень – **низький** – нестійкий, ситуативний, емоційний. Залежить від настрою особистості, від внутрішніх переживань. Як наслідок – людина потім усвідомлює свою поведінку, визнає її, у неї виникає почуття провини та сорому. Намагається в подальшому більше так не поводитись. Цей рівень не потребує глибинної психокорекції особистості, легко коректується шляхом самоконтролю своїх емоцій та почуттів.

За даними дослідження ми отримали наступний розподіл (табл. 2.).

Таблиця 2

Розподіл студентів за рівнем прояву особистісних конфліктних форм поведінки

№	Рівні прояву	Студенти у %
---	--------------	--------------

п/п		Експ. гр. 1	Експ. гр. 2	Експ. гр. 3
1.	Високий	29	41	49
2.	Середній	50	40	42
3.	Низький	21	19	9
4.	Всього	100	100	100

Як ми бачимо, студенти п'ятого курсу мають найвищий показник (49%) за високим рівнем прояву особистісних конфліктних форм поведінки, цей рівень залежить від типу темпераменту та сили збудження нервової системи, пов'язаний з вродженими якостями особистості, тому такі студенти мають найвищий показник з схильного особистісного профілю (25%).

Що стосується середнього рівня, то тут найбільшу увагу слід приділяти вихованню та подоланню педагогічної запусченості серед дітей, впливу референтних груп і соціального оточення. За даним показником у нас лідером є перший курс (50%). Це люди, які щойно закінчили школу, відірвались від сім'ї (якщо навчаються в іншому місті), відчули послаблений контроль за їх поведінкою. Низький рівень також найбільше проявляється у студентів першого курсу (21%), він є ситуативним, емоційним, попередні наші дослідження вказують на те, що вони ще не володіють достатніми навичками самоконтролю та саморегуляції своїх емоційних станів.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновки про те, що дослідники визначають, у залежності від їх наукових інтересів, коло підходів щодо виділення різних форм конфліктної поведінки: за особистісними суб'єктивними чинниками, які спроектовуються на оточення; за особливостями конфліктогенів, що застосовуються (активні, пасивні); за деструктивними об'єктивними стимулами; за виконанням соціальних ролей; за стилем поведінки; за формою задоволення своїх потреб та вирішення ситуації. Беззаперечним є той факт, що прояви такої поведінки і внутрішні особливості особистості та її соціальне оточення тісно взаємопов'язані. Встановлення причин конфліктної поведінки та рівнів її проявів дозволяють

здійснювати ефективну психологічну роботу з метою покращення внутрішнього стану особистості.

Література.

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М. : Междунар. пед. акад., 1995. – 209 с.
2. Гришина Н. В. К вопросу о предрасположенности к конфликтному поведению. Психические состояния / Н. В. Гришина. – М. : Прогресс, 1981. – 161с.
3. Донченко Е. А. Личность. Конфликт. Гармония / Е. А. Донченко, Т. М. Титаренко. – К. : Знание, 1989. – 156 с.
4. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посіб. / Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель. – К. : Професіонал, 2007. – 416 с.
5. Непомнящая Н. И. Основные компоненты психологической структуры личности / Н. И. Непомнящая // Опыт системного исследования психики ребенка / под ред. Н. И. Непомнящей. – М., 1975. – С. 24-66.
6. Петровская Л. А. О понятийной схеме социально-психологического анализа конфликта / Л. А. Петровская // Теоретико-методологические проблемы социальной психологии / Моск. гос. ун-т. – М., 1977. – С. 126-143.
7. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник / М. І. Пірен. – К. : МАУП, 2003. – 360 с.
8. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 254 с.
9. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика : методика и тесты / Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2002. – 672 с.

